

DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/2.2020.2.20.7>

УДК 159.9

Карамушка Людмила

Креденцер Оксана

Терещенко Кіра

ФІЗИЧНЕ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Карамушка Людмила, Креденцер Оксана, Терещенко Кіра. Фізичне та психологічне здоров'я персоналу освітніх організацій: емпіричне дослідження проблеми в період пандемії COVID-19.

Вступ. У сучасних умовах діяльності освітніх організацій актуальною та недостатньо розробленою постає проблема аналізу особистісних та організаційних чинників, що впливають на здоров'я персоналу освітніх організацій.

Мета дослідження: емпірично дослідити рівень здоров'я персоналу освітніх організацій та чинники, що впливають на нього.

Методи дослідження. Опитувальник «Оцінка способу життя та рівня здоров'я» Р. Страуба (в адаптації Г. Залевського), анкета-паспортичка.

Результати дослідження. Показано, що в цілому працівники освітніх організацій мають невисокий рівень фізичного та психологічного здоров'я. Особливо «критичним» є показник, що визначає рухливість життя. Разом із тим, рівень психологічного здоров'я вищий, ніж фізичного здоров'я. Доведено, що у працівників освітніх організацій більш старшого віку, з більшим стажем роботи та вищими кваліфікаційними показниками рівень фізичного та психологічного здоров'я значно нижчий, ніж у молодших працівників.

Висновки. Результати дослідження свідчать про те, що проблема здоров'я персоналу освітніх організацій є достатньо значущою проблемою, яка особливо загострюється в період пандемії COVID-19, та показують необхідність розробки відповідних психологічних програм щодо забезпечення здоров'я персоналу освітніх організацій як на організаційному, так і на індивідуальному рівнях.

Ключові слова: здоров'я, фізичне здоров'я, психологічне здоров'я, психологічне здоров'я персоналу організацій, чинники психологічного здоров'я персоналу організацій, освітні організації.

Карамушка Людмила, Креденцер Оксана, Терещенко Кіра. Физическое и психологическое здоровье персонала образовательных организаций: эмпирическое исследование проблемы в период пандемии COVID-19.

Введение. В современных условиях деятельности образовательных организаций актуальной и недостаточно разработанной является проблема анализа личностных и организационных факторов, влияющих на здоровье персонала образовательных организаций.

Цель исследования: эмпирически исследовать уровень здоровья персонала образовательных организаций и факторов, влияющих на него.

Методы исследования. Опросник «Оценка образа жизни и уровня здоровья» Р. Страуб (в адаптации и модификации В. Залевского), анкета-паспортичка.

Результаты исследования. Показано, что в целом работники образовательных организаций имеют невысокий уровень физического и психологического здоровья. Особенно «критическим» является показатель, определяющий подвижность жизни. Вместе с тем, уровень психологического здоровья выше, чем физического здоровья. Доказано, что у работников образовательных организаций старшего возраста, с большим стажем работы и более высокими карьерными показателями, уровень физического и психологического здоровья значительно ниже, чем у младших работников.

Выводы. Результаты исследования свидетельствуют о том, что проблема здоровья персонала образовательных организаций является достаточно значимой проблемой, которая особенно обостряется в период пандемии COVID-19, и показывают необходимость разработки соответствующих психологических программ по обеспечению здоровья персонала образовательных организаций как на организационном, так и на индивидуальном уровнях.

Ключевые слова: здоровье, физическое здоровье, психологическое здоровье, психологическое здоровье персонала организаций, факторы психологического здоровья персонала организаций, образовательные организации.

Вступ. Ситуація пандемії COVID-19, яка виникла в 2020 році в усьому світі, внесла багато суттєвих змін у діяльність вітчизняних освітніх організацій. Це потребує осмислення низки проблем, які стосуються психології здоров'я персоналу освітніх організацій як на індивідуальному, так і на організаційному рівнях. У зв'язку з цим постає проблема аналізу особистісних та організаційних чинників, що впливають на здоров'я персоналу освітніх організацій.

Аналіз літератури показує, що в психології проблема здоров'я розкрита достатньо широко (Васильєва, & Филатов, 2001; Карамушка, & Дзюба, 2019; Коцан, Ложкін, & Мушкевич, 2011; Никифоров, 2006; Царенко, 2018 та ін.).

Проблема психологічного здоров'я персоналу організацій та професійного здоров'я фахівців різних соціально-економічних сфер також представлена в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців (Arnold та ін., 2007; Березовская, 2016; Карамушка, & Дзюба, 2019; Смирнова, & Кас'янова, 2019; Rivkin, Diestel, Schmidt, 2014; Sidney, Dekker & Schaufeli, 1995 та ін.).

Що стосується аналізу проблеми фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій, то тут аналіз літератури показав недостатню розробку зазначеного питання (Дзюба, 2016; Дудченко, 2003; Москвина, 2013; Карамушка & Шевченко, 2019; Хусаїнова, 2006 та ін.).

Так, Т. Дзюба (2016) зазначає, що визначена проблема набуває актуальності в практичному вимірі професійної діяльності педагога, оскільки наслідками надмірного і тривалого негативного впливу ризиків (перевтома, емоційне спустошення, постійно зростаючий потік інформації, інтенсифікація міжособистісних комунікацій тощо) можуть стати ознаки різноманітних порушень професійного здоров'я і, головне, руйнація індивідуальних сенсів професійного буття вчителя (Дзюба, 2016).

На думку М. Москвіної (2013), провідна роль у педагогічному процесі належить педагогу, а вплив педагога на своїх вихованців реалізується в процесі педагогічного спілкування і діяльності. Характер цього впливу багато в чому залежить від властивостей і якостей особистості педагога, його професійної компетентності, психологічного здоров'я, рівня любові і авторитету (Москвина, 2013).

Отже, враховуючи актуальність проблеми та недостатню її розробленість, нами була визначена **мета дослідження:** емпірично дослідити рівень здоров'я персоналу освітніх організацій та чинники, що впливають на нього.

Завдання дослідження:

1. Дослідити рівень фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій.
2. Проаналізувати зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми соціально-демографічними характеристиками.
3. Проаналізувати зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми організаційно-професійними характеристиками.

Методи та організація дослідження. Для дослідження рівня здоров'я персоналу організацій використовувався *опитувальник «Оцінка способу життя та рівня здоров'я»* Р. Страуба (в адаптації та модифікації Г. Залевського) (Залевский, & Кузьміна, 2013). Опитувальник включає 80 питань (об'єднаних у 10 блоків) і виявляє показники, які стосуються рівня фізичного здоров'я та умов його забезпечення (заняття зарядкою та фітнесом; підходи до харчування і контроль ваги та ін.). Окрім того, аналізується ступінь використання персоналом превентивної практики забезпечення здоров'я (регулярне відвідування лікарів, вимірювання тиску та ін.) та застосування додаткових превентивних заходів (використання ременів безпеки, дотримання правил дорожнього руху та ін.).

У нашому дослідженні для аналізу фізичного та психологічного здоров'я ми використовували три шкали із зазначеної методики («фізичне здоров'я», «зарядка та фізичний фітнес» та «психологічне здоров'я»), кожна із яких включала 8 питань.

Шкала «зарядка та фізичний фітнес» включала наступні показники, які стосувалися таких виявів активності: частота занять фізичними вправами, ведення активного способу життя, відчуття гарної фізичної форми.

За допомогою шкали «фізичне здоров'я» досліджувались показники, які стосувалися таких аспектів здоров'я: наявність соматичних проблем, турбота про здоров'я, наявність хорошого самопочуття, інтерес до здоров'я інших людей, втрата робочого часу через хворобу.

До шкали «психологічне здоров'я» належали такі показники: наявність у житті людини чітких цілей; наявність повноти планів та надій стосовного майбутнього; позитивне ставлення до себе; здатність концентруватися на виконанні завдань на роботі або під час навчання; отримання задоволення від подолання перешкод; здатність знімати м'язове та емоційне напруження; здатність справлятися з стресами; здатність висловлювати свої почуття.

Відповіді респондентів на зазначені питання дають можливість визначити такі узагальнені показники, як «індекс фізичного здоров'я», «індекс зарядки і фізичного фітнесу» та «індекс психологічного здоров'я», які можуть досягати таких рівнів, як «високий», «середній», «низький», «критично низький».

Аналіз соціально-демографічних та організаційно-професійних характеристик здійснювався за допомогою спеціально розробленої анкети-паспортички.

Обробка результатів здійснювалась методами математичної статистики (описові статистики, кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз (ANOVA)) за допомогою програми SPSS (22 версія).

Дослідження проводилось в березні-червні 2020 року під час першої хвилі пандемії COVID-19.

Дослідження проведено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості» (2019–2021 рр.), науковий керівник – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор Л. Карамушка.

Вибірка дослідження. У дослідженні взяли участь 473 працівники закладів середньої освіти з різних регіонів України. Із них 12% чоловіки, 88% жінки; 76% – одружених, 24% – не одружених. За віком опитані розподілились наступним чином: 11,4% – до 30 років, 27,7% – від 31 до 40 років, 34,3% – від 41 до 50 років, і 26,6% – понад 50 років.

За посадовим складом вибірка мала такий розподіл: 20,8% – педагогічні працівники початкової школи; 29,6% – педагогічні працівники середньої школи; 24,5% – педагогічні працівники старшої школи; 10,2% – соціальні педагоги, 15% – керівники.

Результати дослідження та їх обговорення.

1. Рівень фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій.

Відповідно до першого завдання дослідження, розглянемо, насамперед, рівень фізичного та психологічного здоров'я, які визначались згідно з методикою «Оцінка способу життя та рівня здоров'я» Р. Страуба (в адаптації та модифікації Г. Залевського) (Залевский, & Кузьміна, 2013) за допомогою таких показників, як «індекс фізичного здоров'я», «індекс зарядки і фізичного фітнесу» та «індекс психологічного здоров'я» (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень індексів фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій

	Min	Max	M	SD
Індекс фізичного здоров'я	11	32	18,34	3,224
Індекс зарядки і фізичного фітнесу	9	32	18,37	5,254
Індекс психологічного здоров'я	12	32	25,05	3,773

Аналіз результатів дослідження показав, що найменший рівень спостерігається за «індексом фізичного здоров'я», а найбільший – за «індексом психологічного здоров'я». Зокрема визначено, що «індекс фізичного здоров'я» ($M=18,34$; $SD=3,22$), «індекс зарядки і фізичного фітнесу» ($M=18,37$; $SD=5,25$) відповідають середньому рівню, а «індекс психологічного здоров'я» ($M=25,05$; $SD=3,77$) перебуває на рівні вище за середній.

Далі нами було визначено кількість респондентів, що мають високий, середній, низький та критично низький рівні досліджуваних показників (рис. 1).

Аналіз отриманих даних показав, що високий рівень «індексу фізичного здоров'я» становить 2,2%, середній – 19,2%, низький – 72,6%, а критично низький – 6,0%. Рівень «індексу зарядки та фітнесу» становить: високий – 9,0%, середній – 22,1%, низький – 50,3%, критично низький – 18,6%. Разом із тим, у 37,3% опитаних освітян спостерігається високий рівень «індексу психологічного здоров'я», у 50,3% – середній, а у лише 12,1% та 0,2% – низький та критично низький рівень.

Порівнюючи отримані дані з дослідженням О. Смирної та С. Кас'янової (2019), бачимо, що наприклад, серед безробітних, що проходять професійне навчання, переважна більшість респондентів мають критично низькі або низькі результати за показником «індекс зарядки і фізичного фітнесу».

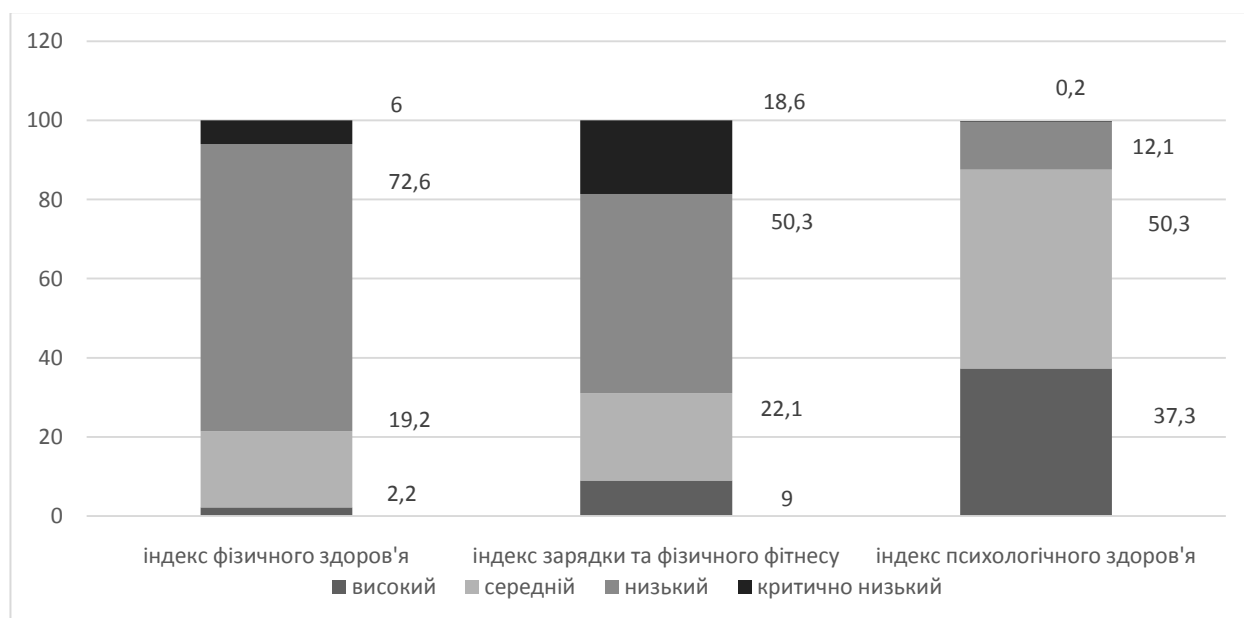


Рис. 1. Рівні фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій (у % від загальної кількості опитаних)

Здійснюючи дослідження за цією ж методикою, Г. Залевський також встановив, що студенти мають середній рівень фізичного та психологічного здоров'я, при цьому рівень фізичного здоров'я помітно нижчий, ніж психологічного (Залевський, & Кузьміна, 2013). Разом із тим, якщо порівнювати абсолютні величини, то спостерігаємо, що рівень здоров'я студентів в цілому вищий, ніж у працівників освітніх організацій.

Отже, можна зробити висновок про те, що в цілому працівники освітніх організацій мають невисокий рівень фізичного та психологічного здоров'я. Особливо «проблемним» є «індекс зарядки та фітнесу». Майже 70,0% освітян взагалі не займаються спортом, ведуть малорухливий спосіб життя, що, звичайно негативно позначається на їхньому здоров'ї. Скоріше за все, це можна пояснити тим, що специфіка педагогічної діяльності обумовлює досить малорухливий спосіб життя, оскільки освітній персонал проводить багато часу за читанням літератури, підготовкою навчальних текстів за комп'ютером, перевіркою виконаних учнями контрольних та самостійних завдань тощо. А в умовах пандемії COVID-19, коли був здійснений вимушений перехід виключно до дистанційної форми навчання, така «малорухливість», припускаємо, значно могла збільшитися.

При цьому суттєвим є те, що рівень психологічного здоров'я є вищим, ніж фізичного здоров'я, що можна оцінити, як позитивний факт. Можна припустити, що інтелектуальна праця, робота з людьми, психологічна обізнаність, відповідальність за результати своєї діяльності, яка стала особливо «гострою» в період пандемії COVID-19, сприяють тому, що на фоні незадовільного фізичного здоров'я українські освітяни намагаються «тримати» своє психологічне здоров'я.

Наголосимо, що у процесі аналізу рівня фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій слід враховувати те, що фізичне та психологічне здоров'я тісно пов'язані між собою. Це може проявлятися, зокрема, в тому, що, з одного боку, погіршення фізичного здоров'я може позначатися на загальному психологічному стані освітян, їх суб'єктивному благополуччі, а, з іншого боку, погіршення психологічного здоров'я може, в свою чергу, викликати психосоматичні порушення.

Тому підтримка освітнім персоналом на достатньому рівні обох видів здоров'я є дуже значущою, особливо, якщо враховувати, що хвилі пандемії COVID-19 можуть повторюватися, як це спостерігається у даний період, і передбачає як підвищення рівня фізичного здоров'я, зокрема, забезпечення фізичної активності (на фоні значного збільшення обсягу «дистанційних» навчальних годин), так і підвищення рівня психологічного здоров'я (посилення стресостійкості освітнього персоналу, його забезпечення цілеспрямованості, оптимізму тощо).

2. Зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми соціально-демографічними характеристиками.

Відповідно до *другого завдання* нашого дослідження, нами було проаналізовано зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми соціально-демографічними характеристиками (*табл. 2*).

Так, аналіз отриманих даних показав, що існує зворотний статистично значущий кореляційний зв'язок між *віком* опитаних та всіма показниками їх здоров'я («індекс фізичного здоров'я» ($r=-0,189$; $p<0,001$), «індекс зарядки і фізичного фітнесу» ($r=-0,107$; $p<0,05$) та «індекс психологічного здоров'я» ($r=-0,096$; $p<0,05$).

Таблиця 2

Зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми соціально-демографічними характеристиками, (r)

Індекси здоров'я	Соціально-демографічні характеристики		
	вік	стать	сімейний стан
Індекс фізичного здоров'я	-0,189***	0,040	0,028
Індекс зарядки і фізичного фітнесу	-0,107*	-0,028	-0,019
Індекс психологічного здоров'я	-0,096*	-0,018	-0,079

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Таким чином, ми можемо говорити про те, що з віком погіршується фізичне та психологічне здоров'я, значно зменшується рухливий спосіб життя у працівників освітніх організацій.

Отримані дані дещо різняться з даними Л. Карамушки та А. Шевченко (2019). Дослідниці не встановили зв'язку між ставленням до здоров'я та віком персоналу освітніх організацій. На наш погляд, ми можемо говорити про те, що ставлення до здоров'я може не змінюватись з віком, адже це є досить сталою цінністю для людини, а реальний рівень здоров'я, водночас, суттєво змінюється (Карамушка & Шевченко, 2019).

Разом із тим, результати дослідження не показали наявності статистично значущого зв'язку між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їх *статтю та сімейним*

станом. Це вказує на те, що ні стать, ні сімейний стан суттєво не впливають на рівень фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій.

Отже, можна зробити висновок, що особливої уваги з боку керівництва освітніх організацій потребують педагогічні працівники старшого віку, тим більше, як свідчать дані, саме люди старшого віку більш вразливі до негативних наслідків пандемії COVID-19. Але відповідальність за своє фізичне та психологічне здоров'я мають усвідомлювати і самі педагогічні працівники старшого віку, дотримуючись певного режиму фізичної та психічної активності.

3. Зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми організаційно-професійними характеристиками.

Відповідно до третього завдання дослідження, нами визначено зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми організаційно-професійними характеристиками (табл. 3).

Розглянемо спочатку зв'язок з освітньо-стажевими характеристиками (рівень та тип освіти, загальний стаж трудової діяльності та стаж на посаді). Як бачимо, дані табл. 3 показують, що існує зворотний статистично значущий кореляційний зв'язок між *стажем трудової діяльності* працівників освітніх організацій та всіма показниками їхнього здоров'я («індекс фізичного здоров'я» ($r=-0,156$; $p<0,01$), «індекс зарядки і фізичного фітнесу» ($r=-0,111$; $p<0,05$) та «індекс психологічного здоров'я» ($r=-0,140$; $p<0,01$)).

Таблиця 3

Зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми освітньо-стажевими характеристиками, (r)

Індекси здоров'я	Освітньо-стажєві характеристики			
	освіта	тип освіти	стаж трудової діяльності	стаж на посаді
Індекс фізичного здоров'я	-0,036	0,001	-0,156**	-0,108*
Індекс зарядки і фізичного фітнесу	-0,044	-0,086	-0,111*	0,022
Індекс психологічного здоров'я	-0,018	-0,038	-0,140**	-0,144**

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Окрім того, встановлено зворотний статистично значущий кореляційний зв'язок між *стажем на посаді* працівників освітніх організацій та «індексом фізичного здоров'я» ($r=-0,108$; $p<0,05$) й «індексом психологічного здоров'я» ($r=-0,144$; $p<0,01$).

Отримані дані говорять про те, що, подібно до віку, в міру того як збільшується стаж роботи, погіршується фізичне та психологічне здоров'я освітян.

Отримані дані дещо підтверджують дані Р. Хусаїнової (2006). Дослідниця встановила, що ставлення до здоров'я адекватно проявляється у вчителів зі стажем від 8 до 15 років, частково у вчителів зі стажем до 7 років і більше 25 років, недостатньо – у вчителів зі стажем від 16 до 24 років. Суб'єктивні уявлення вчителів щодо критеріїв здоров'я і їх пріоритетів, за даними Р. Хусаїнової (2006), також змінюються з віком і стажем. Критерії психологічного здоров'я виявляються на першому місці у вчителів зі стажем роботи до 7 років (середній вік 28 років) і зі стажем від 16 до 24 років (середній вік 42 роки). Критерії фізичного здоров'я пріоритетним виявилися у вчителів зі стажем роботи від 8 до 15 (середній вік 35 років) і більше 25 років (середній вік 52 роки). На підставі отриманих даних авторка робить висновок про те, що вік і стаж є значущими чинниками, що впливають на психологічний, соціальний і фізичний рівні здоров'я, в основному, на початку педагогічної діяльності. З початком роботи в школі починає падати професійна самооцінка,

зростає рівень тривожності, посилюються значення «серйозності» і «практичності». Надалі зростає рівень нейротизму, безпринципності, напруженості, підвищується значущість фізичного самопочуття. Дослідниця в своїй роботі обґрунтовує необхідність психологічного супроводу вчителів зі стажем роботи до 7 років і від 16 до 24 років, як найбільш «уразливих» з точки зору зберегання і відновлення їх психологічного здоров'я (Хусаїнова, 2006).

Що стосується зв'язку між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їх освітою (рівнем та типом), то тут результати кореляційного аналізу не встановили наявності статистично значущого зв'язку.

Далі проаналізуємо зв'язок з посадово-кваліфікаційними характеристиками (посада, кваліфікаційна категорія, педагогічне звання) (табл. 4).

Результати дослідження показали наявність зворотного статистично значущого зв'язку між посадою та «індексом зарядки і фізичного фітнесу» ($r=-0,111$; $p<0,05$).

Таблиця 4

Зв'язок між рівнем здоров'я персоналу освітніх організацій та їхніми посадово-кваліфікаційними характеристиками, (r)

Індекси здоров'я	Посадово-кваліфікаційні характеристики		
	посада	кваліфікаційна категорія	педагогічне звання
Індекс фізичного здоров'я	-0,067	-0,157**	0,099
Індекс зарядки і фізичного фітнесу	-0,111*	-0,011	0,131*
Індекс психологічного здоров'я	-0,047	-0,213***	0,064

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Результати дисперсійного аналізу (ANOVA) показали ($p<0,05$), що найбільший рівень за цим показником мають педагогічні працівники початкової школи, а найменший – соціальні педагоги (психологи) та керівники (рис. 2).

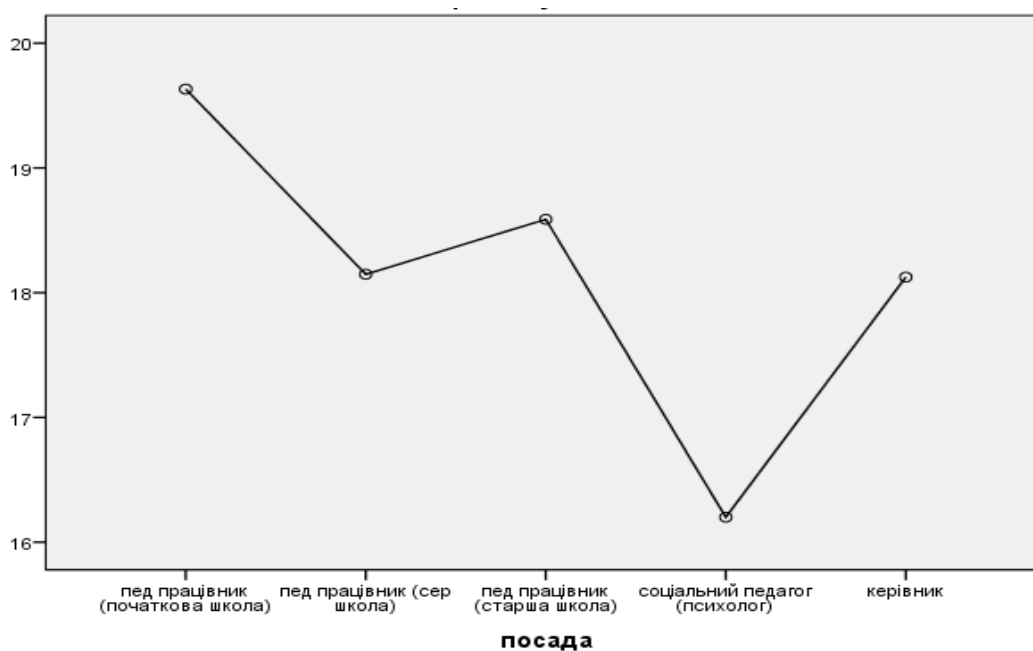


Рис. 2. Зв'язок між педагогічним званням освітян та «індексом зарядки і фізичного фітнесу»

Окрім того, дослідження встановило наявність зворотного статистично значущого зв'язку між *кваліфікаційною категорією* працівників освітніх організацій та «індексом фізичного здоров'я» ($r=-0,157$; $p<0,01$) й «індексом психологічного здоров'я» ($r=-0,233$; $p<0,001$). Тобто з підвищенням кваліфікаційної категорії персоналу освітніх організацій зменшується рівень їхнього фізичного та психологічного здоров'я. Результати дисперсійного аналізу (ANOVA) також показали, що найбільший рівень фізичного та психологічного здоров'я мають спеціалісти ($p<0,05$), а найменший – спеціалісти вищої категорії (рис. 3).

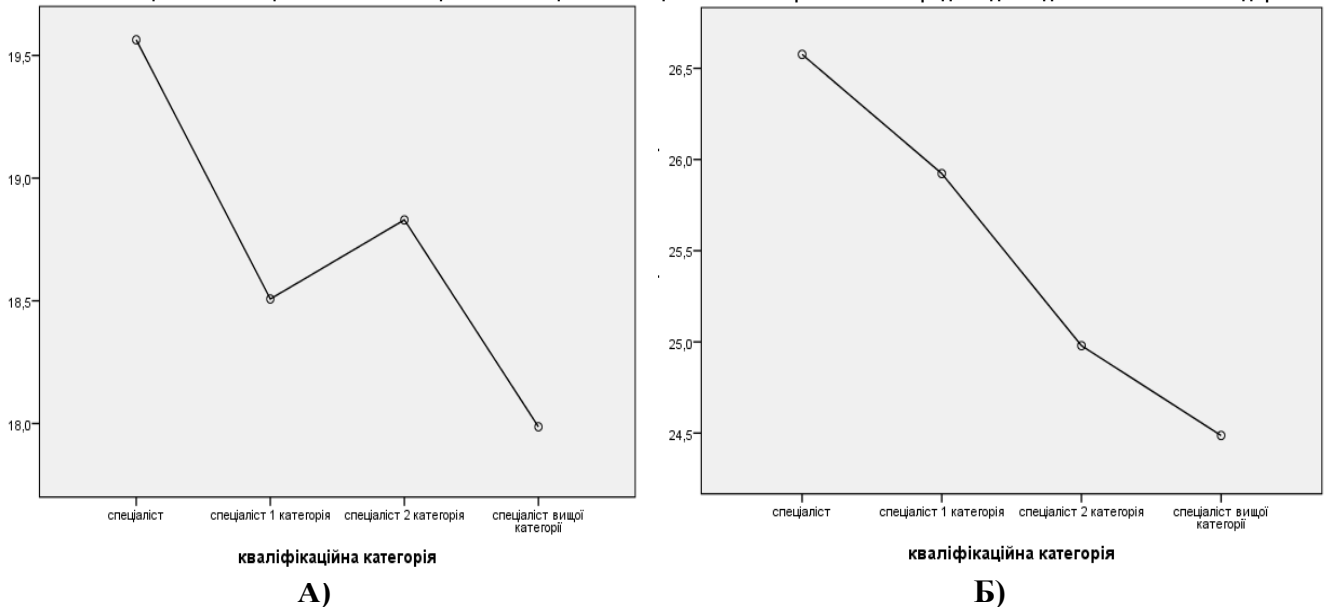


Рис. 3. Зв'язок між кваліфікаційною категорією працівників освітніх організацій та «індексом фізичного здоров'я» (А) й «індексом психологічного здоров'я» (Б)

Зазначимо, що Л. Карамушка та А. Шевченко (2019), досліджуючи зв'язок між когнітивним компонентом ставлення до здоров'я та таким чинником, як «кваліфікаційна категорія» менеджерів освіти, встановили, що в міру підвищення кваліфікаційної категорії менеджерів освіти рівень розвитку когнітивного компонента підвищується. Тобто підвищення професійної кваліфікації менеджерів освіти, зазначають дослідниці, сприяє підвищенню значущості для менеджерів знання про своє здоров'я, розуміння ролі здоров'я в життєдіяльності, знання основних факторів, що здійснюють негативний чи позитивний вплив на здоров'я людини. Щодо інших показників ставлення до здоров'я менеджерів освіти, то впливу кваліфікаційної категорії не виявлено. Також *не виявлено впливу такого чинника, як «посада»* менеджерів освіти, на всі показники їхнього ставлення до здоров'я (Карамушка, & Шевченко, 2019).

Отже, на наш погляд, можна припустити, що знання про здоров'я можуть впливати на ставлення до нього, а саме підвищувати його, але на сам рівень здоров'я не впливають.

Також встановлено прямий статистично значущий зв'язок між *педагогічним званням освітян та «індексом зарядки і фізичного фітнесу»* ($r=0,131$; $p<0,05$). Так, у вчителів-методистів, викладачів-методистів та вихователів-методистів «індекс психологічного здоров'я» вищий, ніж у старших вчителів та старших викладачів.

Дисперсійний аналіз (ANOVA) також доводить ($p<0,05$), що «індекс психологічного здоров'я» відрізняється у освітян з різним педагогічним званням (рис. 4).

Так, Р. Хусаїнова (2006) у зв'язку з цим вказує на протиріччя, яке полягає в тому, що, з одного боку, більшість вчителів вважають здоров'я основою свого благополуччя і в ієрархії

цінностей ставлять його на перші місця, а з іншого, рідко хто замислюється над залежністю здоров'я від свого способу життя, думок і поведінки.

Отже, можна зробити висновок про те, що педагогічні працівники з більшим педагогічним стажем, вищою посадою та кваліфікаційною категорією потребують особливої уваги щодо забезпечення їхнього фізичного та здоров'я, що, скоріше за все, обумовлено тим, що у таких категорій освітнього персоналу зростає професійне та психологічне навантаження, але до певної міри зменшуються фізичні та психологічні ресурси, що й створює певне напруження в їхній життєдіяльності. Така напруженість зростає в умовах пандемії COVID-19, оскільки це обумовлює підвищену відповідальність людей більшого високого статусу та професійної кваліфікації за ефективність діяльності освітніх організацій (навчання, виховання розвиток учнів, створення сприятливої, підтримуючої психологічної атмосфери в освітніх закладах в нинішній кризовій ситуації тощо).

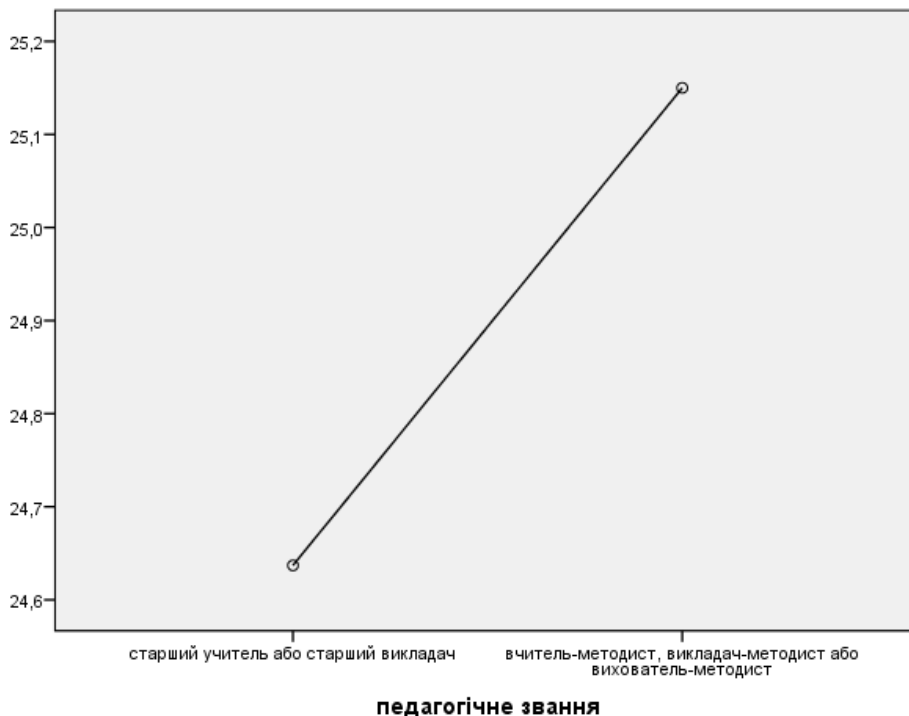


Рис. 4. Зв'язок між «індексом психологічного здоров'я» та педагогічним званням персоналу освітніх організацій

Висновки. Результати дослідження показали, що в цілому працівники освітніх організацій мають невисокий рівень фізичного та психологічного здоров'я. Особливо «критичним» є показник, що визначає рухливість життя. Разом із тим, рівень психологічного здоров'я вищий, ніж фізичного здоров'я.

Окрім того, доведено, що у працівників освітніх організацій більш старшого віку, з більшим стажем роботи та вищими посадово-кваліфікаційними показниками рівень фізичного та психологічного здоров'я є значно нижчим, ніж у молодших працівників та працівників з нижчими посадово-кваліфікаційними показниками, що особливо проявляється в умовах пандемії COVID-19.

Перспективи подальших досліджень. Перспективами подальшого дослідження вбачаємо аналіз особистісних та організаційних чинників, що впливають на рівень фізичного та психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій, та розробку відповідних психологічних програм, як на організаційному, так і на індивідуальному рівнях, щодо забезпечення їх здоров'я, зокрема в період пандемії COVID-19.

Література

1. Березовская, Р.А., (2016). Профессиональное благополучие: проблемы и перспективы психологических исследований. *Психологические исследования*, Т. 9, 45, 2.
2. Васильева, О.С., & Филатов, Ф.Р., (2001). *Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки* : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Академия.
3. Дзюба, Т.М. (2016). Професійне здоров'я педагога: ризики потенційного та руйнівного впливу. *Досягнення та перспективи дослідження феномену здоров'я у сучасній психологічній науці* : м-ли Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Вінниця, 24 листопада, 2016 р.). Бацилева О.В. (ред.). 66–72.
4. Дудченко, З.Ф. (2003). *Психологические особенности поддержания профессионального здоровья (на примере преподавателей вузов)* : автореф. дисс. ... канд. психол. н.
5. Залевский, Г.В., & Кузьмина, Ю.В. (2013). *Психология здоровья студенческой молодежи* : учеб пособие. Томск: Томский государственный университет.
6. Карамушка, Л.М., & Дзюба, Т.М. (2019). Феномен «здоров'я» як актуальний напрям досліджень в організаційній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1 (16), 22–33.
7. Карамушка, Л., & Шевченко, А. (2019). Аналіз індексу ставлення до здоров'я менеджерів освітніх організацій. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2–3(17), 58–65. <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.6>
8. Коцан, І. Я., Ложкін Г. В., & Мушкевич М. І. (2011). *Психологія здоров'я людини*. Коцан, І. Я. (Ред.). Луцьк: РВВ Вежа: Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки.
9. Мешко, Г.М. (2015). Аналіз детермінант професійного здоров'я вчителя в контексті завдань педагогіки здоров'я. *Педагогічний альманах*, 25, 106–112.
10. Миронова, Е.В. (2006). Теоретический подход к определению понятий здоровья и здорового образа жизни. *Известия ПГУ им. В.Г. Белинского*, 5. <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskiy-podhod-k-opredeleniyu-ponyatiy-zdorovya-i-zdorovogo-obraza-zhizni>.
11. Москвина, М.В. (2013). Теория и практика психологического здоровья для педагогов всех типов образовательных учреждений. *Международный журнал экспериментального образования*, 9, 17–20.
12. Никифоров, Г.С. (2006). *Психология здоровья* : учеб. для вузов. Санкт Петербург: Питер.
13. Повшедная, Ф.В., & Лебедева, О.В. (2015). Особенности восприятия феномена «психологическое здоровье» студентами педагогического вуза. *Вестник Минского университета*, 1.
14. Смирнова, О., & Кас'янова, С. (2019). Дослідження емоційного інтелекту, здоров'я та способу життя безробітних, які перебувають на етапі професійної перепідготовки. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2-3(17), 105–113. <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.7>
15. Хусаинова, Р.М. (2006). Зависимость психологического здоровья учителя от возраста и стажа педагогической деятельности : дисс. ... канд. психол. н.
16. Царенко, Л.Г. (2018). Українські традиційні моделі здоров'я. *Психологічний часопис*, 2, 100–113.
17. Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K., & McKee, M. C. (2007). Transformational leadership and psychological well-being: the mediating role of meaningful work. *Journal of occupational health psychology*, 12(3), 193–203.
18. Rivkin W., Diestel S., & Schmidt K-H. (2014). The Positive Relationship between Servant Leadership and Employees' Psychological Health: A Multi-Method Approach. *German Journal of Human Resource Management.*; 28(1–2): 52–72. doi:10.1177/239700221402800104
19. Sidney W.A. Dekker & Wilmar B. Schaufeli (1995). The effects of job insecurity on psychological health and withdrawal: A longitudinal study, *Australian Psychologist*, 30:1, 57–63. doi: 10.1080/00050069508259607

References

1. Berezovskaja, R.A., (2016). Professionalnoe blagopoluchie: problemy i perspektivy psihologicheskikh issledovanij [Occupational Well-Being: Problems and Prospects of Psychological Research]. *Psihologicheskie issledovanija*, Т. 9, 45, 2.
2. Vasileva, O.S., & Filatov, F.R., (2001). *Psihologija zdorovja cheloveka: jetalony, predstavlenija, ustanovki* [Psychology of Human Health: Standards, Ideas, Attitudes]. Moskva: Akademija [in Russian].
3. Dziuba, T.M. (2016). Profesiine zdorovia pedahoha: ryzyky potentsiinoho ta ruiniivnogo vplyvu [Teacher Occupational Health: Risks of Potential and Destructive Effects]. *Dosiahnennia ta perspektivy doslidzhennia fenomenu zdorovia u suchasni psykhologichnii nauzi* : m-ly vseukr. nauk.-prakt. konferentsii (m. Vinnytsia, 24 lystopada, 2016 r.). Batsylieva O.V. (red.). 66–72 [in Ukrainian].
4. Dudchenko, Z.F. (2003). *Psihologicheskie osobennosti podderzhanija professionalnogo zdorovja (na primere prepodavatelej vuzov)* [Psychological Aspects of Maintaining Occupational Health (An Example of University Teachers)]: avtoref. diss. ... kand. psihol. n. [in Russian].
5. Zalevskij, G.V., & Kuzmina, Ju.V. (2013). *Psihologija zdorovja studencheskoj molodezhi* [Student Health Psychology]. Tomsk: Tomskij gosudarstvennyj universitet [in Russian].
6. Karamushka, L.M., & Dziuba, T.M. (2019). Fenomen «zdorovia» yak aktualnyi napriam doslidzhen v orhanizatsiinii psykhologii [The Phenomenon of "Health" As an Important Area of Research in Organizational Psychology]. *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia*, 1 (16), 22–33 [in Ukrainian].
7. Karamushka, L., & Shevchenko, A. (2019). Analiz indeksu stavlennia do zdorovia menedzheriv osvitynikh orhanizatsii [Analysis of Educational Organization Managers' Health Attitudes Index]. *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia*, 2–3(17), 58–65. <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.6> [in Ukrainian].

8. Kotsan, I. Ya., Lozhkin H. V., & Mushkevych M. I. (2011). *Psykhohohiia zdorovia liudyny [Human Health Psychology]*. Kotsan, I. Ya. (Red.). Lutsk: RVV Vezha: Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
9. Meshko, H.M. (2015). Analiz determinant profesiinoho zdorovia vchytelia v konteksti zavdan pedahohiky zdorovia [Analysis of the Determinants of Teachers' Occupational Health in the Context of Health Pedagogy]. *Pedahohichnyi almanakh*, 25, 106–112 [in Ukrainian].
10. Mironova, E.V. (2006). Teoreticheskij podhod k opredeleniju ponjatij zdorovja i zdorovogo obraza zhizni [Theoretical Approach to Defining the Concepts of Health and Healthy Lifestyle]. *Izvestija PGU im. V.G. Belinskogo*, 5. <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskij-podhod-k-opredeleniyu-ponyatij-zdorovya-i-zdorovogo-obraza-zhizni> [in Russian].
11. Moskvina, M.V. (2013). Teorija i praktika psihologicheskogo zdorovja dlja pedagogov vseh tipov obrazovatelnyh uchrezhdenij [Theory and Practice of Psychological Health for Teachers at All Types of Educational Institutions]. *Mezhdunarodnyj zhurnal jeksperimentalnogo obrazovanija*, 9, 17–20 [in Russian].
12. Nikiforov, G.S. (2006). *Psihologija zdorovja [Psychology of Health]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].
13. Povshednaja, F.V., & Lebedeva, O.V. (2015). Osobennosti vosprijatija fenomena «psihologicheskoe zdorove» studentami pedagogicheskogo vuza [Perception of the Phenomenon of "Psychological Health" by Teachers College Students]. *Vestnik Minskogo universiteta*, 1 [in Russian].
14. Smyrnova, O., & Kasianova, S. (2019). Doslidzhennia emotsiinoho intelektu, zdorovia ta sposobu zhyttia bezrobotnykh, yaki perebuvaiut na etapi profesiinoi perepidhotovky [Research on Emotional Intelligence, Health and Lifestyle of The Unemployed Who Undergo Retraining]. *Orhanizatsiina psykhohohiia. Ekonomichna psykhohohiia*, 2–3(17), 105–113. <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.7> [in Ukrainian].
15. Husainova, R.M. (2006). *Zavisimost psihologicheskogo zdorovja uchitelja ot vozrasta i stazha pedagogicheskoi dejatelnosti [The Effects of Teachers' Age and Work Experience on Their Psychological Health]* : diss. ...kand. psihol. n. [in Russian].
16. Tsarenko, L.H. (2018). Ukrainski tradytsiini modeli zdorovia [Ukrainian Traditional Models of Health]. *Psykhohohichnyi chasopys*, 2, 100–113 [in Ukrainian].
17. Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K., & McKee, M. C. (2007). Transformational leadership and psychological well-being: the mediating role of meaningful work. *Journal of occupational health psychology*, 12(3), 193–203.
18. Rivkin W., Diestel S., & Schmidt K-H. (2014). The Positive Relationship between Servant Leadership and Employees Psychological Health: A Multi-Method Approach. *German Journal of Human Resource Management.*; 28(1–2): 52–72. doi:10.1177/239700221402800104
19. Sidney W.A. Dekker & Wilmar B. Schaufeli (1995). The effects of job insecurity on psychological health and withdrawal: A longitudinal study, *Australian Psychologist*, 30:1, 57–63. doi: 10.1080/00050069508259607

Karamushka, Liudmyla, Kredentser, Oksana, Tereshchenko, Kira. Teaching staff physical and psychological health: an empirical study during the COVID-19 pandemic.

Introduction. In modern conditions, the analysis of the personal and organizational factors behind teaching staff health has become a serious challenge.

Aim: to empirically investigate the level of and factors behind teaching staff health.

Methods. R. Straub "Assessment of Lifestyle and Health Level" (adapted by G. Zalevski) and a passport form.

Results. In general, teaching staff have low-level physical and psychological health with the life mobility indicator being the most critical. Teaching staff psychological health is higher than their physical health. It has been shown that teaching staffs age, work experience and qualifications have negative correlations with the levels of their physical and psychological health.

Conclusions. The results of the study indicate that teaching staff health is a serious problem, which has become especially acute during the pandemic COVID-19. There is a pressing need for effective organizational and individual teaching staff health promoting programs.

Key words: health, physical health, psychological health, staff psychological health, staff psychological health factors, educational organizations.

Відомості про авторів

Карамушка Людмила Миколаївна, академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Karamushka, Liudmyla Mykolayivna, Academician of the NAES of Ukraine, Dr., Prof., Head, laboratory of organizational and social psychology, G. S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0622-3419>

E-mail: LKARAMA01@gmail.com

Креденцер Оксана Валеріївна, доктор психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Kredentser, Oksana Valeriivna, Dr., Assoc. Prof., leading researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G. S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4119-190X>

E-mail: okred278@gmail.com

Терещенко Кіра Володимирівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1149-2704>

E-mail: kteres75@gmail.com

Отримано 31 серпня 2020 р.
Рецензовано 7 серпня 2020 р.
Прийнято 11 вересня 2020 р.

DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/2.2020.2.20.8>

УДК 159.92

Ликова Мар'яна

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Ликова Мар'яна. Внутрішньоособистісний конфлікт як один із чинників розвитку лідерських якостей студентів.

Вступ. У статті, на основі емпіричного дослідження, зроблено якісний аналіз зв'язку лідерських якостей з внутрішньоособистісними конфліктами.

Мета: дослідити взаємозв'язок лідерських якостей з внутрішньоособистісними конфліктами студентів гуманітарного та інженерного напрямів навчання.

Методи: тест внутрішньоособистісних конфліктів В. Лаутербаха.

Результати дослідження. Описано відмінності зв'язку лідерських якостей з внутрішньоособистісними конфліктами на гуманітарному та інженерному напрямах навчання. Особливу увагу було приділено чотирьом внутрішньоособистісним конфліктам як таким, що впливають на становлення та розвиток лідерського потенціалу студента.

Висновки. Вплив внутрішньоособистісних конфліктів на особистість може призводити як до розвитку та оптимізації лідерства, так і до його занепаду.

Ключові слова: лідерство, лідерський потенціал, лідерські якості, внутрішньоособистісні конфлікти, успішна особистість, студент.

Лыкова Марьяна. Внутрличностный конфликт как один из факторов развития лидерских качеств студентов.

Введение. В статье, на основе эмпирического исследования, сделан качественный анализ связи лидерских качеств с внутрличностными конфликтами.